

DOI 10.31909/26168812.2019-(45)-6
УДК 37.013.77

Надія КІЧУК*

ІМПЕРАТИВ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНА ЗДАТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ

Інклюзія – порівняно нове явище як у вітчизняній освітній сфері, так і в українському соціумі. Якісна особистісно-професійна підготовленість студентів, які набувають у вищій школі педагогічні спеціальності, є запорукою успішної інклюзивної освіти. Осмислення професійної підготовки майбутніх фахівців до реалізації ідей інклюзії в контексті системного підходу, інтерактивні форми засвоєння студентами базової навчальної дисципліни «Інклюзивна освіта», творче запозичення ідей, що містить вітчизняний і конструктивний зарубіжний досвід розробки стратегій професійної діяльності фахівців в умовах інклюзивного середовища – площина ресурсів вітчизняної вищої школи, задіяність яких сприятиме розв'язанню новопосталих проблем інклюзивної освіти.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, підготовка, підготовленість, готовність, майбутній фахівець.*

Постановка проблеми. І науковці, і практики суголосні в тому, що неодмінною частиною освітніх реформ слід уважати інклюзивну складову, адже ж йдеться про якісно повний вимір філософії сучасного вітчизняного соціуму, котрий полягає у розумінні гуманістичного змісту інклюзії та важливості надання статусу імператива «різноманітності та рівності всіх».

Для наукових уявлень про домінуючу характеристику інклюзії властивим є її трактування як доступність освіти для всіх, незалежно від наявних освітніх потреб (Бараль Е., Засенко В., Колупаєва А., Лансдаун Д., Ремажевська В., Тарасун В. та ін.). З огляду на те, що для вітчизняних реалій інклюзивна освіта є порівняно новим явищем, спостерігається стрімко зростаючий дослідницький інтерес до його наукового осмислення.

Чи не найвідчутним поштовхом до всебічного вивчення проблематики інклюзивної освіти виступила концепція Нової української школи, адже ж за формулою НУШ (окрім інноваційного змісту, вмотивованості вчительства, автономії школи) ключовою фігурою постає кожний учень, незалежно від наявних його освітніх потреб. Отож, виховання школярів на цінностях, які вироблені гуманістичною педагогікою та врахування своєрідності «дітей покоління У», актуалізують принципову важливість такої ознаки сучасного освітнього середовища, якою визнано рівний доступ кожної дитини до якісної освіти.

Слід зауважити на тому, що і науковці, і менеджери освітніх послуг, і педагогічна спільнота доклали величезних зусиль задля того, щоб в обмежений проміжок часу вже склались абрисы вітчизняної інклюзивної освіти в розрізі усіх освітніх рівнів – початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта, професійно-технічна освіта, базова вища освіта, повна вища освіта. Натомість завдання, котрі окреслюють дослідники проблематики інклюзивної освіти з огляду на виклики сьогодення, фокусують увагу на двоєдиному завданні, що постає перед вищою школою: підготувати фахівця, здатного реалізувати базові ідеї інклюзії та становлення особистісно-професійно підготовленої особистості до соціального партнерства із іншими суб'єктами інклюзивної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемне поле професійної успішності фахівця завжди посідало чільне місце у доробку класиків педагогічної науки (А. Дистервег, Я. Коменський, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.). Новопостале особистісно-професійне

* Кічук Н. – доктор педагогічних наук, професор, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, e-mail: tonya82kichuk@gmail.com

призначення педагога у зв'язку із розбудовою інклюзивної освіти виступає нині предметом посиленої уваги дослідників, де своєрідним результатом наукового пошуку можна розцінювати узагальнюючі як науково-методичні праці¹, так і практико-орієнтовні розробки освітан². Сприяючою обставиною у цьому плані правомірно вважати потужну мережу інклюзивно-ресурсних центрів, яка вже сформувалася і нині сягає 575 установ в Україні, а до 2020 р. планується її збільшити ще на 124. Отож, означене соціально-педагогічне явище, з одного боку, досить переконливо засвідчує про створення єдиної інституції в українському соціумі, що репрезентує виважений підхід до комплексної, і, водночас, фахово-компетентної оцінки дітей із наявними освітніми потребами, актуалізуючи тим самим соціально-педагогічні вимоги до становлення спеціалістів, здатних до професійної успішності у вище окресленій площині. А з іншого боку, означене спрямовує пошуки науковців, націлені на обґрунтування науково-виважених підходів до професійної підготовки студентів сучасної вищої школи до роботи в умовах стрімкої вищої школи до роботи в умовах стрімкої і повноцінної реалізації гуманістичних ідей інклюзії. Це обумовило завдання статті – осмислити деякі шляхи і засоби оптимізації професійної підготовки майбутніх фахівців-соціологів до компетентного розв'язання завдань інклюзивної освіти.

Метою статті є представлення результатів аналітичної роботи, спрямованої на визначення конструктивних підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців в аспекті діяльності у просторі інклюзивної освіти.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка майбутніх фахівців постає як багатогранна, складана і міждисциплінарна проблема, зокрема, сучасної вищої школи. І науковці, і практики здебільшого єдині у висновку про те, що сучасний стан університетської професійної підготовки не відповідає очікуванням соціуму. Аналізуючи науковий фонд у цьому ракурсі (О. Антонова, А. Дубасенюк, В. Луговий, В. Семиченко, Д. Чернілевський та ін.), учені роблять принаймні дві зауваги: вища школа не в повній мірі забезпечує випереджувальний розвиток професійної ідентичності студентства; ще й досі неоціненою є ресурсність освітнього процесу щодо реалізації саме системного підходу в професійній підготовці майбутнього фахівця. Так, з огляду на конструктивність системного підходу, доцільно осмисляти модельне уявлення про професійну підготовку студентства як систему, що дозволить представити освітній процес своєрідною організаційною формою саморозвитку. У такий спосіб професійна підготовка студентів постає як системне утворення, а в ньому набуваються риси і динаміки, і адаптивності, і гнучкості, що забезпечить перехід до стратегії «запобігання можливого збитку»³.

Принагідно маємо зазначити, що попри чисельної кількості наукових праць, де безпосередньо або опосередковано висвітлюються певні проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців, ще й досі бракує єдиної загально визнаної точки зору на змістове наповнення таких близьких, але не тотожних понять, як «підготовка», «підготовленість», «готовність». Ця обставина позначається на результативній складовій навчально-професійної діяльності майбутніх фахівців, а також на розумінні рівневої характеристики особистісно-професійної здатності випускника сучасного вишу до розв'язання новопосталих соціально-педагогічних проблем (на кшталт – виявляти компетентність у здійсненні інклюзивної освіти).

Деякі дослідники вживають як тотожні поняття «підготовка» і «готовність» (Н. Костіна, Н. Колесник). Ми поділяємо позицію тих науковців, які тлумачать «підготовку» як процес формування таких особистісних якостей, що відповідають вимогам професій (В. Сластьонін, Г. Троцько та ін), а «готовність» – певним результатом підготовки, адже ж йдеться про особливий стан, інтегративну якість фахівця, модель вірогідної його поведінки

¹ (2017) *Порадник для вчителя: навч.-метод. пос. К.*, 109 с.

² Шалда Н. (2019). *Упроваджуємо інновації: як відстежити результативність*. Дошкільне виховання. №4. С. 11-14

³ Мещанінов О. П. (2005). *Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні: монографія*. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могилі. 460 с.

вже в професійних ситуаціях задля досягнення встановленого результату, а також сходинкою для набуття професіоналізму. Щодо наукового статусу понять «підготовленість» і «готовність», то суттєвою вважаємо пояснювальну позицію у цьому плані Н. Кузьміної: йдеться про результат підготовки студента, причому, навіть мінімально допустимий, тобто той результат, який інтегрується у загальну готовність майбутнього фахівця.

У зв'язку із зазначеним, доречно, враховувати й сучасне наукове уявлення про феномен «професія», що є досить близьким до понять «фах» і «спеціальність». Спираючись, наприклад, на деякі довідкові джерела не видється за можливе все ж установити певні нюанси в їхньому змістовому наповненні, оскільки вони трактуються як рядоположні⁴. У цьому відношенні, на наш погляд, слід вважати переконливою позицію тих науковців (зокрема, Є. Клімова), які поняття «професія» трактують наближено до виду тієї трудової діяльності, що не передбачає наступних змін напряму професійної діяльності фахівця, де особистість кваліфіковано «актуалізує» вже набуті знання та виробничо-трудова навички та має можливість самовдосконалюватися у виробничо-професійному середовищі.

Отож, дбаючи про якісну професійну освіту в умовах вищої школи, принципово важливо освітній процес спрямовувати на суто професійне навчання студентів, де вони в змозі оволодіти майбутньою професією, отримати кваліфікації відповідно до наявних інтересів, опанувати базову компетенції з конкретних спеціальностей (Е. Зеєр, Н. Кузьміна, О. Лейбович та ін.). При цьому варто розуміти виключну вагу набуває мотивація студента, як суб'єкта майбутньої професійної діяльності, одним із сегментів якої виступає й реалізація ним, зокрема, завдань інклюзивної освіти.

Саморефлексія досвіду викладацької діяльності, пов'язаної із формуванням загальних і фахових компетентностей студентів, котрі набувають у закладі вищої освіти педагогічні спеціальності, засвоюючи навчальний курс «Інклюзивна освіта», засвідчує: найсуттєвішою постає проблема підготовленості майбутнього фахівця розробляти стратегію професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі та відстоювати її як на рівні дитячої, так і батьківської спільноти.

Програмні вимоги означеного навчального курсу передбачають засвоєння студентами, зокрема наступних змістових модулів: «Інклюзивна освіта як сфера відповідальності держави та громадянського суспільства», «Державно-громадянське управління інклюзивною освітою», «Дитина з особливими освітніми потребами як суб'єкт інклюзивної освіти», «Організація освітнього процесу в умовах інклюзивної освіти»⁵. Якщо враховувати педагогічну доцільність опанувати ідеї інклюзії не лише в межах освітнього ступеня «бакалавр», а й системне її відтворення в процесі магістерської підготовки фахівців, то привертає увагу досвід, що склався в цьому відношенні в Національному педагогічному університеті ім. М. Драгоманова, де запроваджено програму «Інноваційний менеджмент інклюзивного середовища», що розроблена на базі Портфоліо Молодіжної Ради Європи⁶.

Успішне розв'язання проблематики інклюзивної освіти безпосередньо пов'язане із обізнаністю майбутніх фахівців соціономічних професій із кращими практиками, що склались у зарубіжжі. У цьому ракурсі помітним вважаємо інтерес практиків інклюзивної освіти до електронного навчання осіб із особливими освітніми потребами, що маркуються як «порушення когнітивної сфери»⁷. Зокрема, вивчаючи ресурси системи електронного навчання, встановлено доцільність таких функцій його доступності, як-от: адаптивність системи; ігровий потенціал; доступність контингенту; «віртуальні агенти»; доступність інтерфейсів. Відтак, дослідно-експериментальним шляхом встановлена конструктивність саме міждисциплінарного підходу до розв'язання локальних завдань щодо соціальної

⁴ Словник іншомовних слів. Уклад. Л. О. Пустовій та ін. К: Довіра, 2000, 1018 с.

⁵ Програма початкової дисципліни «Інклюзивна освіта», розробки. Порошенко М. А., К.: ТОВ «Агенство «Україна», 2019, 60 с.

⁶ Нестерова М. (2019). *Соціальна згуртованість та інклюзія в освіті: європейські практики молодіжної роботи*. Вища освіта України. №2. С. 45-49.

⁷ Cinquin P.-A., Guitton P., Sauzeon H. (2019). *Online e-learning and cognitive disabilities: A systematic review*. Computers and Education. Vol.3. P. 152-157.

інтеграції осіб із когнітивними порушеннями.

Не менш цікавим уважаємо й науковий доробок дослідників, які в результаті електронного дослідження суджень фінських учителів (респондентами були 2276 педагогів загальноосвітніх шкіл) установили, що найбільш розповсюдженою є диференціація як стратегія інклюзивної освіти, друге місце посідає групова робота, а третє – сумісне навчання дітей інклюзивного класу⁸. Не менший інтерес становить і такий педагогічний факт: оскільки в зарубіжжі актуальною є проблема відмови дітей взагалі відвідувати школу, то з'ясовано, що наміри учнів четвертих-сьомих класів шкіл Австралії не розрізняються в залежності від навчання дитини в «регулярному» або «інклюзивному» класі. Принагідно зауважимо, позитивній динаміці розгортання ідей інклюзії, за висновками науковців, доцільно вважати усвідомлення майбутніми фахівцями (на рівні переконань) імператива інклюзивної освіти в контексті набуття соціумом ознак громадянського суспільства. Постає питання такого змісту: які інноваційні технології та методики є підстави вважати найбільш привабливими у цьому плані?

Слід зауважити на багатомірному значенні поняття «інновація»; йдеться і про інноваційний процес, і інноваційну діяльність, і інноваційне середовище, і інноваційний потенціал тощо. У нашому розумінні, дбаючи, з одного боку, про інноваційні технології більш ефективної підготовки фахівців до реалізації ідей інклюзії у практико-орієнтовній площині, а, з іншого – про їхню здатність до інновації в інклюзивній освіті, варто визнавати принципову значущість таких двох чинників (В. Загвязинський, В. Кан-Калик, С. Сисоева та ін.). По-перше, обізнаності особистості у най суттєвих і найновітніших досягненнях психолого-педагогічної науки. А, по-друге, сформованість у студентів «м'яких навичок» щодо вивчення, узагальнення та розповсюдження передового досвіду фахівців-соціологів. Взаємозв'язок означених чинників і забезпечує той «особливий особистісний стан, який передбачає наявність у педагогів мотиваційно-ціннісного ставлення до предметної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості та рефлексії»⁹.

Отож, виключного значення набуває готовність фахівця до інноваційної діяльності. Адже ж параметр «оновлення» пов'язаний здебільшого із прогностичністю розвитку інклюзивної освіти, а «зміна» – із особистісно-професійною потребою у виробленні гнучкої моделі педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного середовища через і мінливий характер педагогічних ситуацій, і унікальність індивідуальності як самої дитини, дитячої субкультури, так і нозології її особливих освітніх потреб.

Висновки. Нагальною постає проблема забезпечення позитивної динаміки процесу розгортання ідей інклюзії в українському соціумі. У цій площині актуалізуються як конструктивність системного підходу щодо професійної підготовленості майбутніх фахівців інклюзивної освіти, так і творче запозичення ідей у цьому відношенні, що містить конструктивний досвід практиків та напрацювання дослідників.

Перспективи подальшого наукового пошуку пов'язуємо із розробкою науково-педагогічних засад соціального партнерства суб'єктів інклюзивної освіти.

Література:

Cinquin P.-A., Guitton P., Sauzeon H. (2019) Online e-learning and cognitive disabilities: A systematic review, *Computers and Education.*, Vol.3, P. 152-157

Waloviita T. (2018) How common are inclusive educational practices among Finnish teachers?, *International Journal of Inclusive Education*, Vol. 22, Issue 5, P. 560-575

Дичківська І. М. (2014) Інноваційні педагогічні технології. Практикум: навч. пос., К: Вид. дім «Слово», 448 с.

Мещанінов О. П. (2005) Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні:

⁸ Waloviita T. (2018). *How common are inclusive educational practices among Finnish teachers?* International Journal of Inclusive Education. Vol. 22. Issue 5. P. 560-575.

⁹ Дичківська І. М. (2014). Інноваційні педагогічні технології. Практикум: навч. пос. К: Вид. дім «Слово». 448 с.

монографія. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили. 460 с.

Нестерова М. (2019) Соціальна згуртованість та інклюзія в освіті: європейські практики молодіжної роботи. Вища освіта України, №2, С. 45-49

Порадник для вчителя: навч.-метод. пос. К., 2017. 109 с.

Програма початкової дисципліни «Інклюзивна освіта», розробки. Порошенко М. А., К.: ТОВ «Агенство «Україна», 2019, 60 с.

Словник іншомовних слів. Уклад. Л. О. Пустовій та ін. К: Довіра, 2000, 1018 с.

Шалда Н. (2019) *Упроваджуємо інновації: як відстежити результативність, Дошкільне виховання. №4, С. 11-14*

REFERENS:

Cinquin P.-A., Guitton P., Sauzeon H. (2019) Online e-learning and cognitive disabilities: A systematic review, *Computers and Education.*, Vol.3, P. 152-157

Waloviita T. (2018) How common are inclusive educational practices among Finnish teachers?, *International Journal of Inclusive Education*, Vol. 22, Issue 5, P. 560-575

Dichkiv's'ka I. M. (2014) *Innovacijni pedagogichni tekhnologii. Praktikum: navch. pos., K: Vid. dim «Slovo», 448 s.*

Meshchaninov O. P.(2005) *Suchasni modeli rozvitku universitets'koї osviti v Ukraїni: monografiya. Mikolaiv: Vid-vo MDGU im. P. Mogili. 460 s.*

Nesterova M. (2019) *Social'na zгуртовanist' ta inklyuziya v osviti: evropejs'ki praktiki molodizhnoї roboti. Vishcha osvita Ukraїni, №2, S. 45-49*

Poradnik dlya vchitelya: navch.-metod. pos. K., 2017. 109 s.

Programa nachal'noї disciplini «Inklyuzivna osvita», rozrobi. Poroshenko M. A., K.: TOV «Agenstvo «Ukraїna», 2019, 60 s.

Slovník inshomovnih sliv. Uklad. L. O. Pustovij ta in. K: Dovira, 2000, 1018 s.

Shalda N. (2019) *Uprovadzhuemo innovacii: yak vidstezhiti rezul'tativnist'. Doshkil'ne vihovannya. №4. S. 11-14*

Kichuk N. The imperative of inclusive education: personal and professional ability of the future specialist to realization

The development of inclusive education in the Ukrainian society is both directly and indirectly related to the introduction of the «New Ukrainian School» concept. If democratically minded states since the late twentieth century intensively introduced ideas of inclusion into the educational field – since its inception in 1994 by UNESCO – then inclusive education for domestic realities has become a relatively new phenomenon. Instead, both academics, educational practitioners, and society, have generally taken inclusive ideas positively. Now it is scientifically proved the fact that the personal and professional readiness of teachers to practice-oriented implementation of the principles of inclusive pedagogy is an important prerequisite for the effectiveness of social and pedagogical efforts in the specified direction. At the same time, there remains a problematic field that actualizes researchers' attention to higher education – the main and specific stage of becoming a successful specialist; it is no exception also its effective preparation to the implementation of socio-professional tasks in the field of more tangible positive dynamics of inclusive education development in the aspect of developing strategies for building a competitive social partnership. We have tried to substantiate the importance in this regard of focusing on the subsystem «children's community – teachers – parents of children of inclusive environment».

The defined view details the fruitful experience of foreign countries. As the scientific position on the criteria by which it is expedient to evaluate the innovativeness of the relevant pedagogical technologies of inclusive education has not yet been elaborated, the leading factors in this context are justified (awareness of future specialists in the latest scientific achievements in the field of inclusion; formation of «soft skills» at students who form a professional ability to «learn from the experience of creative educators»), the author's position regarding the scientific status of the concepts of «innovation», «updating», «changes» was stated and the corresponding generalizations were made.

Key words: *inclusive education, training, preparedness, readiness, future specialist.*